

ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΑΙ ΤΟ ΣΠΙΤΙ

Ἐντεκα χρονῶν εἶμουν· πέρασα τὸ ἀλληλοδιδασχτικό· στὴν πρώτη τάξη τοῦ ἑλληνικοῦ μαθητής. Τί γεγονός για τὸ παιδί τὸ πάγαιμα σὲ μεγαλύτερο σχολειό! Ὁ μαθητής τοῦ ἑλληνικοῦ θὰ ὠρίμαζεν ἀπὸ καινούργια ζωή. Ἐχετε γειὰ ἡμικύκλια, πρωτόσκολοι, ἱερά Εὐαγγέλια, ψαλτικά διαβάσματα καὶ παπαγαλικά τοῦ «Εἰς Εὐτρόπιον» κεραυνοῦ τοῦ Χρυσοστόμου. Ἀπλώνεται στὰ μάτια του μεγαλόπρεπη μιὰν Ἀμερική, λογιῆς βιβλία, σωροὶ τετράδια ποὺ γράφονται καὶ ἀντιγράφονται στὸ καθαρὸ, θρανία ποὺ κάθεται ὥρες κι ὥρες ἀσάλευτος, ἀμίλητος, γιὰ νὰ δέχεται τὴ σοφία τοῦ δάσκαλου καὶ νὰ ποτίζεται ἀπὸ τὸ καθάριο τῆς τὸ νεροκύλημα. Ὁ μαθητής τοῦ ἑλληνικοῦ δὲν εἶναι πιά μικρός· ἔκαμ' ἓνα βῆμα στὸ πλησίασμα τοῦ μεγάλου· τὸ ἰδανικό του πότε θὰ γίνῃ κι αὐτὸς ἀντρας· ἀγάλια ἀγάλια ξεμακραίνει ἀπὸ τὸν κόσμο κι ἀπὸ τὴν ἡδονὴ τοῦ παιγνιδιοῦ. Ἔτσι ἀνυπόμονα καρτεροῦσα τὴν ἡμέρα ποὺ θὰ μ' ἔφερνε στὸ καινούργιο τὸ σχολειό, καὶ περήφανος ἔστεκα σὲ κάποιον ὕψος. Μὰ ποτὲ δὲ θὰ ξεχάσω τὴν ἀποστροφή ποὺ γιόμισε τὴν παιδική μου τὴν καρδιά καὶ τὸ σίχαμα ποὺ μ' ἔπνιξεν ἀμέσως ἀπὸ τὸ πρῶτο μάθημα τοῦ περίφημου τοῦ ἑλληνικοῦ.

Ἀρρωστος, δὲν εἶχα κατορθώσει νὰ παρευρεθῶ στὴν τάξη μου ἀπὸ τὴν ἡμέρα ποὺ ἀνοιξε τὸ σχολεῖο καὶ ἄρχισεν ἡ παράδοση. Φάνηκε ἀφοῦ πέρασε μιὰ βδομάδα ὀλόκληρη. Ἀπὸ τὰ παιδιά ποὺ σκύβαν ἐκεῖ στὰ θρανία τῆς τάξης ἀραδιαστά, σχεδὸν κανένα δὲ γνώριζα. Ἐκεῖνα εἶτανε βγαλμέν' ἀπὸ τὸ δημοτικό, κ' ἐγὼ ἐρχόμουν ἀπὸ ἓνα σχολεῖο ἰδιωτικό· ἀπὸ τὸ σχολεῖο ποὺ οἱ περισσότεροι συμμαθητές μου εἶταν κορίτσια. Καὶ μοῦ φάνηκε πὼς μ' ἀπορρίξαν ἔρμο σὲ ξένους· καὶ τῆς μητέρας μου ἡ ἀγκαλιὰ ποθητὴ στὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου φάνταζε. Εἶμωνα σκιασμένο καὶ στὸν ἴσκιον ἀναθρεμμένο

άνθρωπάκι. Στήν ψηλή δασκαλοκαθέδρα ξάνοιξα νά γέρνη καμπουριασμένος ἕνας ξεραγκιανός κ' ἕνας ἀσκημομούτρης, πού ἄγριες ἔρριχνε δλόγυρά του ματιές. Θυμοῦμαι τὸ κορμί του, πετοῖ καὶ κόκκαλα, τὰ μάτια του βαθουλωμένα, τοὺς ὤμους του γυρτούς, χωμένο τὸ κεφάλι του στοὺς ὤμους, τὴν κοκκινισμένη του μύτη, τὸ φαλλιδιασμένο του μουστάκι. Περισσότερο δὲ μπορῶ νά τὴν ξεκαθαρίσω τὴν ἀσκήμια του. «Γέροντας, κακοτράχαλος...» ὁ στίχος τοῦ Βαλαωρίτη θὰ γράφτηκε γιὰ κείνον. Ἕνας ξερόβηχας συχνὰ τοῦ τὸν ἔκοβε τὸ λόγο. Σκεδρωμένος καὶ στήν υἰγεία του. Μὲ πολὺ θόρυβο ἔφτυνε· θορυβοῦσε περισσότερο κάθε φορά πού θύμωνε. Στέκοταν μπροστά του ὀρθὸ φτωχὸ μαθητούδι· τὸν ἔβλεπε τὸ μαθητούδι τὸ δάσκαλο, καθὼς βλέπει τὸ πουλάκι τὸ φίδι πού πετρώνει.

— «Ἀπόδος, ὦ κατάρατε, τὰ πορθητεῖα! Βόα, εἰ τοῦτό σοι ἦδιον, ὦ Χάρων». Ποῖον μέρος λόγου εἶναι ἐκεῖνο τὸ τᾶ;

— Ἄντωνυμία! τρεμοψιθύρισε ὁ μαθητής.

— Οὐξω νά χαθῆς, κουρουνιασμένε! Ἄντωνυμία, βρέ!

Καὶ τινάχτηκε φοβερός. Τὸ παιδί στάθηκε βουδὸ καὶ ξακολούθησε νά τρέμη. Τελοσπάντων θάρρεψε κ' εἶπε!

— Ὅνομα.

— Ὅνομα! Ὅνομα! Ὅνομα! θεομπαίχτη!

Κατέβηκε ἀπὸ τὴ δασκαλοκαθέδρα, ὤρμησε, ἄδραξε ἀπὸ τ' αὐτὶ τὸ παιδί, τοῦ χτύπησε τὸ κεφάλι στὸν τοῖχο, ξεφώνησε:

— Ἄρθρον, βρέ, ἄρθρον! Μάθε, κακομοίρη, γιὰ νά γίνης καλὸς ἄνθρωπος. Πρέπει νά λιώση τὸ βρακί σου στήν καρέκλα ἀπὸ τὸ διάβασμα. Βρέ, ἡ γραμματική, τὸ κλειδί τῆς γλώσσης, κουρουνιασμένο. Παιγνίδια, ἔ!

Στὰ δάκρυα πνιγμένος ὁ μικρὸς ἀπὸ τὸν πόνο τοῦ αὐτιοῦ. Ὁ δάσκαλος ἐρεθισμένος ἀπὸ τὰ δάκρυα. Ὅταν ἐπιτέλους ἄφησε τὸ αὐτὶ τοῦ παιδιοῦ, εἶδα πὼς τὰ γύχια τοῦ δάσκαλου εἶχανε σημειώσει στὸ αὐτὶ τοῦ μαθητῆ ματωμένα ἀχνάρια. Μὰ ἔτσι θὰ γινόμαστε ὡς τὸ τέλος καλοὶ ἄνθρωποι.

Ἐξαφνα πλησιάζει σ' ἄλλο ἕνα παιδί καθισμένο ἐκεῖ κοντά μου.

— Ποῦ εἶναι ἡ ἐξήγησίς σου;

— Δά... δά... σκαλε, ἀποκρίθηκε τραυλίζοντας ὁ γείτονάς μου, τὴν... τὴν... τὴν... ξέχασα στὸ σπῆτι.

— Γρήγορα γονατιστός ἐπάνω στο θρανίο.

Και χράπ! ἐπικυρώνεται ἡ δικαστική ἀπόφαση μ' ἓνα γοργό μεγαλόπρεπο φτύσιμο κατάσταυρα στο πρόσωπο τοῦ ξεχασμένου μαθητῆ.

Καί με μιά ματιά ἱεροεξεταστική ριμμένη σέ ὄλους μας ἀπ' ἄκρη σέ ἄκρη μεγαλόφωνα κήρυξε:

— Θά σᾶς λιώσω στο ξύλο, διαβόλοι! Τί νομίζετε! Θά σᾶς ἀφήσω νά κάνετε ὅ,τι θέλετε! Γράμματα! Γράμματα! Νά μάθετε γράμματα!

Φτωχὰ γράμματα! "Αν μπορούσε ἴσα με τ' αὐτιά του νά φτάση, πόσο καταφρονετικά θά τόν ἄκουε ὁ δάσκαλος τὸν ὠραίο στίχο τοῦ Ποιητῆ:

L'aube vient en chantant, et non pas en grondant.

Ὁ τρόμος μᾶς εἶχε κεραυνώσει. Νεκρική σιγή τῆ σαβάνωσε τὴν τάξη μας. "Ακουες και τὸ βουΐσμα τῆς μύγας. Θυμοῦμαι. Εἶταν ὀλόγλυκο δειλινὸ χινοπωριάτικο. Μιά λαμπροφτέρουγη πεταλουδίτσα, ἀπὸ τὸ παράθυρο μπαίνοντας, πῶς πετοῦσε παιγνιδιάρικα ἀπάνου ἀπὸ τὰ κεφαλάκια μας, πῶς θαρρετὰ κατέβαινε ἴσα με τὰ βιβλία μας, ἔν' ἀπαλώτατο χἀϊδεμα σὰ νά ἤθελε νά δοκιμάση ἀπάνου τους. Μὰ δικαίωμα δὲν εἶχαν τὰ φτωχὰ παιδάκια, ὑψώνοντας τὰ κεφαλάκια τους, νά σπαταλέφουνε μιά ματιά, σὰ χαιρετισμὸ πρὸς τὴν φτερωτὴν ἀδερφούλα τους. Μπροστὰ στὴν πόρτα τοῦ σχολειοῦ ἓνα πλατάνι ξάπλωνε τὰ κατάχλωρα κλωνάρια του και μᾶς ἔφτανε και μέσα ἐκεῖ και σὰ νά τραγουδοῦσε γιὰ χάρη μας ὁ πολύφωνος χορὸς τῶν πουλιῶν πὸ μουςουργοῦσεν ἀπάνω στὰ κλωνάρια τοῦ πλατάνου. Κι ὁ δρόμος ἔξω ἠχολογοῦσε θορυβοποιὰ κι ἀπὸ τὰ ξεφωνητὰ κι ἀπὸ τὰ τρεξίματα τῶν παιδιῶν τῆς γειτονιάς· εἶταν τὰ ἐλεύτερα πουλιὰ πὸ δὲν τὰ βασάνιζε ὁ φάλαγγας τοῦ σχολειοῦ και δὲν τὰ μόλεβε ἡ βαρβαρwsύνη τοῦ δάσκαλου.

Ἀπὸ τὸ πρῶτο ἐκεῖνο μάθημα αἰστάνθηκα κάτι σὰν ἀόρατο χέρι πὸ με εἶχε δρᾶξει και μ' ἀρπάξει ἀπὸ τὴν ἀγκαλιὰ τῆς μάνας μου και μ' ἔφερε και μ' ἀπόρριξε και μ' ἄφησε στὴν τρύπα τοῦ ἀλύπητου δράκου τῶν παραμυθιῶν. Ποτὲ ὁ φόβος δὲ με εἶχεν ἔτσι ἄγρια ξαφνίσει. Και γιὰ νά μοῦ ζωηρέψη στὴ συφορά, παρουσιάστηκε τὴν ὥρα ἐκείνη ἀγνάντια μου ὀλος μου ὁ καιρὸς ὁ περασμένος ἀπαλώτατα μέσα σ' ἓνα σχολειὸ κάποιου ἄλλου εἴδους. Και ξα-

νάβλεπα τὸ πρόσωπο τοῦ πρώτου μου καλοῦ δασκάλου. Κρατοῦσε πορτοκάλλι γιὰ νὰ μᾶς δείξῃ τὸ σχῆμα τῆς γῆς, ὁ πρῶτος μου ὁ δάσκαλος, ἱλαρὸς μέσα καὶ σὲ ὄλη του τῆ σοβαρότητα. "Ἄλλοτε μᾶς ἔσφιγγε τὴ μύτη μέσα στὰ δυὸ του δάχτυλα, στὸ λιχανὸ καὶ στὰ μέσο, καθὼς σφίγγει ἢ τσάκα τὸ ποντίκι, συνηθισμένο του κίνημα, ποὺ εἶτανε μαζὶ καὶ τιμωρία καὶ χωρατό. "Ἐπειτα οἱ συμμαθητρες. Πῶς μὲ περικυκλῶναν οἱ χαριτωμένες μου συντρόφισσες! Ἡ Ἀμαλία, ποζάτη, μοῦ παρέδιδεν ἀπάνου στὴν πλάκα πρόσθεση· στὴν πλάκα ἀπάνου σὰ συλλογισμένος παρακολουθοῦσα τὰ νούμερα· πιὸ πολὺ συλλογίζοιμον τὸ χεράκι ποὺ ἔγραφε τὰ νούμερα. Καὶ ἡ ξανθὴ Ἀγλαΐα ἔκρυβε τὸ προσωπάκι τῆς μέσα σὴν ἄσπρη τῆς ποδιά· ἔκλαιγε, γιὰτὶ ὁ δάσκαλος τῆς ἀνακάλυψε κάποιες χάντρες ποὺ εἶχε κ' ἔπαιζε καὶ τίς ἔκαμε κατάσχεση. Καὶ ἡ Λενίτσα, πεισματάρη, μοῦ πατοῦσε τὸ πόδι γιὰ νὰ θυμῶνω. Καὶ ἡ καλὴ Μαρίκα μοῦ κούμπωνε τὸ ξεκούμπωτο πάντα φόρεμά μου. Καὶ τὰ παιδιὰ τάραχος πάντα στὰ ἡμικύκλια καὶ οἱ τοῖχοι τοῦ σχολείου παραγεμιστοὶ ἀπὸ χάρτες καὶ ἀπὸ πίνακες καὶ ἀπὸ κόκκινες, κίτρινες, γαλάζιες, χρυσὲς ἐπιγραφές. Πόσο διαφορετικὸ τὸ σχολεῖο τὸ πρῶτο ἀπὸ τὴ σάλα μὲ τοὺς γυμνοὺς καὶ μαυρισμένους τοίχους, μὲ τὰ μαραμένα ἀπὸ τὸ καθημερινὸ λαχτάρισμα παιδιὰ, μὲ τὸ μολυντήρι τῆς δασκαλοκαθέδρας! Καὶ δὲ μπορούσα τίποτε νὰ καταλάβω, νὰ χωνέψω τίποτε καὶ ἀπ' ὅσα γίνονταν ἐκεῖ μέσα· οὔτε βιβλία, οὔτε τετράδια, οὔτε ρωτήματα, οὔτε ἀπόκρισες. Τοῦ κάκου ἔσφιγγα τὸ νοῦ μου καὶ βίαζα τὴ γνώμη μου, τοῦ κάκου τέντωνα τὴν προσοχή μου γιὰ νὰ ὀδηγηθῶ τί ἔπρεπε νὰ κάμω. "Ὅ, τι καὶ εἶδα καὶ ἄκουσα, μοῦ θόλωσαν τὴν ἀντίληψη, μοῦ σταματήσανε τὴν προσοχή. Τελείωσε ἡ παράδοση, βγήκαμε ἔξω, τραβήξαμε γιὰ τὰ σπίτια μας. Βρέθηκα σὲ μιὰν ἀπορίαν ἀξεδιάλυτη. Ὅλοτελα δὲν ἤξερα τί ἔπρεπε νὰ κάμω. Τί βιβλία ν' ἀγοράσω! Πῶς νὰ μελετήσω! Νὰ προστρέξω σὲ ποιόν; Ποιόν νὰ ρωτήσω; Τὸ δάσκαλο; Ἡ μύγα πῶς νὰ πλησιάσῃ τὴν ἀράχνη; Νὰ παρακαλέσω κάποιον μου συμμαθητὴ; Δὲν εἶμιον κανενὸς γνώριμος. Καὶ εἶμιονα τόσο δειλός! Τὰ παιδιὰ ἐνόσω κρέμοταν ἀπὸ πάνω τους τὸ ραβδί τοῦ δασκάλου στέκαγε ζαρωμένα. Ἐξω στὸ δρόμο, λυτρωμέν' ἀπὸ τὴν παρουσία του, παραστρατίζανε σὲ τέτοιες τρέλες, καὶ εἶταν τόσο ἀνυπόταχοι, ποὺ δὲν τολμοῦσα μήτε νὰ δοκιμάσω νὰ τὰ συμβουλευθῶ. "Α-

τολμος, ἀδέξιος, ἄγριος, χωρὶς νὰ εἶμαι ἀδιάντροπος. Ἡ συγναστροφή μου ὄλο μὲ τὰ κοριτσάκια μὲ εἶχε μαλακώσει ὅσο δὲν ἔπρεπε. Τὸ συμπέρασμα εἶναι πὼς γύρισα κατατρομασμένος, ἀλαλιασμένος στὸ σπίτι μου. Κατώρθωσα στὸ τέλος νὰ προμηθευτῶ κάποια βιβλία, γὰ ράψω τετράδια γιὰ τὶς ἐξηγήσές μου· μὰ μὲ εἶχανε ἀραγμένο γιὰ καλὰ δυὸ σταυρωτῆδες: ὁ φόβος καὶ ἡ ἀνηξεριά. Καὶ ξέπεσα, ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους μου συμμαθητάδες, καὶ κατάντησα ὁ ἀμελέστατος τῆς τάξης μου, μὲ τ' ὄνομα. Ἐντοσοῦτῳ εἶχα δάσκαλο, μητέρα, πατέρα. Μὰ τὸ σχολεῖο εἶταν τὸ βασιλεῖο τοῦ τρόμου. Καὶ τὸ σπίτι ;

Ὁ πατέρας μου—ἦ, καλύτερα, ὁ ἄντρας τῆς μητέρας μου, γιὰ τὴν ὁ πατέρας μου πέθανεν, ὅταν εἶμουνα βρέφος—ὁ δεύτερος ὁ πατέρας μου ἀπὸ τὸ πρῶτ' ὡς τὸ θράδι στὸ μαγαζί του· σπετσέρης. Νωρὶς ξυπνοῦσε, τραβοῦσε κατὰ τὸ παζάρι, ἔστελνε τὰ ψώνια του στὸ σπίτι, γύριζε τὸ μεσημέρι, ἔτρωγε, καὶ σχεδὸν πάντα μὲ τὸ καπέλο στὸ κεφάλι. Κ' ἔφευγε γιὰ νὰ ξαναγυρίσῃ, πότε; δὲν ξέρω· γιὰ τὴν ποτὴ δὲ βρέθηκα ξυπνὸς τὴν ὥρα ποὺ συμμαζώνονταν ὁ πατέρας μέσα στὸ σπιτικό του· πάντα ὕστερ' ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα. Στὸ φαρμακεῖο του δυὸ δουλειές εἶχε στὸ σκαρί· τὶς συνταγές ποὺ ἐκτελοῦσε καὶ τὰ πολιτικά ποὺ συζητοῦσε. Βουτηγμένος ἀπὸ τὴν κορφὴ ὡς τὰ νύχια στὰ βουλευτικά τῆς ἐπαρχίας του. Χαίροταν ἀνθρώπου δραστήριου φήμη καὶ περιποιοτικῆς. Ζητοῦσαν τὴ βοήθειά του οἱ κομματάρχες καὶ ὁ πολὺς ὁ κόσμος τὴ φιλία του. Πάντ' ἀνησυχούσε γιὰ τοὺς ἄλλους, τοὺς ξένους· μόνο γιὰ μᾶς εἶταν ἡσυχος. Ποτέ του δὲν ἐδήλωνε γιὰ τὰ πράγματα τοῦ σπιτιοῦ του μήτε δυσἀρέσκεια μήτ' εὐχαρίστηση. Καταλάβαινα κάπως: τὴν μητέρα μου τὴν ἐχτιμοῦσε καὶ μ' ἀγαποῦσεν ἐμένα· λιγοστὲς εἶταν οἱ ὥρες ποὺ τὶς περνοῦσε μαζί μας· μὰ τότε, φτάνει νὰ μὴ τὸν εἶχεν ἐρεθίσει κάποιο κομματικὸ ζήτημα, χἀίδευε κάποτε τὴ γυναίκα καὶ φιλοῦσε τὸ παιδί. Μὰ τίποτε περισσότερο. Καὶ καθὼς ἔστεκε, ψηλός, κομφός, γαλάντικα ντυμένος, ἀλύγιστος, εὐκίνητος, πολὺ πιὸ νέος ἀπὸ τὰ χρόνια του, σκορποῦσε στὸ σπίτι τὸ θούϊσμα καὶ τὴ ζωὴ ἐνὸς ἀνθρώπου περισσότερο φίλου καὶ οἰκιακοῦ τοῦ σπιτιοῦ ποὺ μᾶς ἔκανε βίζιτες καθεμέρα, περισσότερο ἀπὸ τὴ φροντίδα κι ἀπὸ τὴ στοργὴ ἐνὸς οικογενειάρχου. Ἀντίθετα, φτωχὴ μου ἐσὺ μητέρα, εἴσουν ἡ τυπικὴ, μὲ ὄλη σου τὴ γλύκα, εἰκόνα τῆς γυναικούλας. Ποτέ δὲ σ'

ἄκουσα νὰ παραπονιέσαι· ποτέ δὲ σὲ θυμᾶμαι μὲ κατεδασμένα φρύδια, μήτε τὰ γέλια σου θυμᾶμαι. Δὲν εἶσουν ἄσχημη· μὰ ὅσο κι ἂν ἦ ὁμορφιά σου εἶτανε πολὺ διαφορετικὴ ἀπὸ τὴ χάρη τῶν Καρυατίδων, καὶ τὰ σημάδια τοῦ μαγεριοῦ ἀπάνου σου πολὺ ζωηρά, νὰ πῶ μπορῶ πὼς μιὰ γαλήνη, φανερωμένη ἀπαραστράτιστη σ' ἐσένα, εἶχε κάτι τι θεωτικό, ἄξιο νὰ δηλώσῃ κάποιον φειδιακὸ ἄγαλμα. Τὴ θεωροῦσες τὴ ζωὴ πού περνοῦσε ὁ ἄντρας σου φυσικότατη, σὰ νὰ μὴν εἶχες ὄνειρευτῆ ποτέ σου τὸν ἄντρα ἀλλιώτικο. Νοικοκυρά, μητέρα· τὰ χρέη σου θρησκευτικὰ τὰ ἐνεργοῦσες. Περνοῦσες τίς ὥρες σου μέσα στὸ μαγεριό, τὸ σπίτι ἄστραφτε ἀπὸ τὴν πάστρα, μὲ ξυπνοῦσες καὶ μὲ κοίμιζες, μ' ἔστελνες στὸ σχολεῖο, στὴν ἐκκλησιὰ μὲ πῆγαινες, μ' ἐρωτοῦσες ἂν κρυώνω στὸ μάθημα. Κάποτε τὸ βράδι μοῦ ἔλεγες:

— Διάδασες;

Ἐδιδάστροπα σοῦ ἀπαντοῦσα: — Ναι.

Καὶ πάντα σοῦ ἔφτανε τὸ νὰ ἰ μου. Κάποτε σοῦ εἶπε ὁ ἄντρας σου πὼς ὁ δάσκαλος ἔχει παράπονα ἀπὸ μένα καὶ πὼς εἶμαι ἀμελής. Ἐαφνίστηκες. Ἐκραξες μόνο. — Μπά! Τίποτε ἄλλο.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς περνοῦσα γιὰ τὸ χειρότερο μαθητὴ μέσα στὴν τάξη. Μὰ γιατί; Τάχα εἶμουνα τρελό, χαλασμένο παιδί; Τάχα τὰ σιχαινόμενα τὰ βιβλία; Τάχ' ἀγαποῦσα τὰ πρόστυχα παιγνίδια; Τάχα ὠρέγομουν πάντα στοὺς δρόμους νὰ γυρίζω; Τίποτε ἀπ' αὐτά. Ζητῆστε τὸ λόγο ἀπὸ τὴν ἐπαρχία πού ζοῦσα μὲ τὴν — πὼς νὰ τὴν πῶ; μὲ τὴν ἀκοινώνητη γιὰ μένα κοινωνία της. Πὼς μποροῦσα γερὰ νὰ ξετυλιχτῶ, σῶμα καὶ πνεῦμα, ἀρμονισμένα; Ἐπὸ τὴ ζωὴ μου ἔλειπεν ὁ ἀνοιχτὸς ἀέρας, κάτου ἀπὸ τὸν οὐρανὸ, ἀφρόντιστη κάποια καὶ χωρὶς ἐπίβλεψη κίνηση. Ἐτσι ζοῦσαν οἱ συνομηλικοὶ μου, τοῦ σχολεῖοῦ. Ἐτσι δὲν ἐζοῦσα ἐγώ. Ἐρρωστημένο, ἄτολμο παιδί. Τὸ βασίλειό μου, οἱ τοῖχοι τοῦ πατρικοῦ σπιτιοῦ. Ἐκεῖ μέσα ἡ ἐνέργειά μου εἶχε στημένο τὸ θρόνο της. Ἐπὸ τὸ φυσικό μου, ἢ γιατί ἔτσι συνήθισα, τίποτε δὲ μὲ τραβοῦσε πρὸς τὰ πολυθόρυβα ξεσπάσματα τῶν ἄλλων παιδιῶν. Κάθε φορὰ πού ἐβγαίνα ἐξω, φρόντιζα νὰ σφιχτοκρατιοῦμαι ἀπὸ τὸ χέρι τῆς μητέρας. Μὲ φόβιζε ἢ θέση κάθε συνομηλικοῦ· κι ἀκόμα τῶν συμμαθητάδω μου. Μονάχα τίς μικρὲς μου συμμαθητρες, ἄ! ἐκεῖνες δὲν τίς ἔφευγα. Ἐπαιζα μαζί τους τὰ δυὸ θηλυκὰ μέσα σὲ ὅλα παιγνίδια: τὸ σ κ ο λ ε ῖ ο καὶ

τις κομπάρες. Όμως από τότε που με χώρισε από τις αγαπημένες μου συντρόφισσες του ιδιωτικού τὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο, σπάνια πιά τις ἀπαντοῦσα. Καί, τί παράξενο! ὁ μαθητῆς ὁ ἀμελής ἐγώ, πῶς τ' ἀγαποῦσα τὰ βιβλία! Δὲν τὸ ἀποστρέφομαι τὸ διάβασμα. Πόσο μοῦ εἶταν ἀρεστὸ νὰ ξεφυλλίζω τις εἰκονογραφίες! Ἐνας ἀπὸ τοῦ μητρυιοῦ μου τοὺς φίλους μοῦ χάρισε τὴν πρωτοχρονιά χρυσοδεμένους τοὺς τρεῖς τόμους τοῦ «Γεροστάθη». Εὐλογημένο βιβλίο! Ὅ,τι δὲν εὑρίσκα στὸ σχολεῖο, ὅ,τι δὲ μοῦ ἔδινε τὸ σπίτι, τὸ βρήκα στὶς σελίδες του. Τοῦ χρωστῶ κάποιο φῶς. Ἀγάλια ἀγάλια μοῦ σκόρπισε στὸ νοῦ τις πρῶτες ἀχτίδες καὶ μοῦ πλάτηνε τὰ στήθη μὲ τὰ πρῶτα καρδιοχτύπια. Ἀπὸ τὸ βιβλίο ἐκεῖνο πρωτοέμαθα νὰ σκέπτομαι, νὰ πιστεύω, ν' ἀγαπῶ. Ἐκεῖνο μοῦ ἀποκάλυψε τὰ πρῶτα ἀκριβὰ νοήματα τῆς πατρίδας, τῆς θρησκείας, τῆς ἀφοσίωσης· τις ιδέες ποὺ ποῖος ξέρει πότε καὶ πῶς θὰ μοῦ φανερώνονταν. Στὴν ἡλικία ποὺ παίζουν τὰ παιδιά, μελετοῦσα ἐγώ. Τὰ μάτια μου ξανοίγαν ἀμυδρὰ ἕναν κόσμον ἐκεῖθε πέρα, οἱ στοχασμοὶ μου κοίταζαν κι αὐτοὶ νὰ φτεροπετάξουν ἀπάνου ἀπὸ τὸ μικρὸ μου τὸ ἀνάστημα. Εὐλογημένο βιβλίο, ποτὲ δὲ θὰ σὲ λησμονήσω! Γεῖά σου καὶ χαρά σου, ἀγαθὲ Γεροστάθη, ἰδεατὲ διδάσκαλε, ποὺ ρύθμιζες καὶ φώτιζες τὰ πρῶτα βήματα, χωρὶς τὸ σφίξιμο τῆς στενοκεφαλιᾶς, χωρὶς τὴ βία τῆ χτήνώδικη! Μῆτε ποινὲς μῆτε προστυχιές. Δειχνόσουνα καὶ κοινωνοῦσες πρὸς ὅσους μόνον σὲ ἀγαποῦσαν, ποτὲ δὲν ἀνάγκαζες, πάντα ἔπειθες.

Καὶ ὅμως ὁ ἄλλος, ὁ βλοσυρὸς, ὁ δάσκαλος τῆς πραγματικῆς λεγόμενης ζωῆς, μ' ἔδειχνε μὲ τὸ δάχτυλο· εἶμουνα γιὰ κείνον μέσα στοὺς μαθητὰδες ὅλους ὁ πιὸ χοντροκέφαλος καὶ ὁ πιὸ ἀφιλότιμος ἐγώ. Εἶχε δίκιο κι αὐτός, καθὼς κ' ἐγώ δὲν εἶχα ἄδικο. Ἀπὸ τὴν ἡμέρα ποὺ εἶχα μπῆ στὴν τάξη του μέσα, ὅ,τι σ' ἐμένα μπορούσε νὰ εἰπωθῆ φιλομάθεια, τὸ πλάκωνε καὶ τὸ στραγγούλιζε ἡ παρουσία τοῦ δάσκαλου. Ἀδύνατο νὰ προσέξω, καθὼς, ὅταν ὁ βραχνᾶς μᾶς πνίγη, ἀδύνατο νὰ ξανασάνουμε. Καὶ τὸ σίχαμα ποὺ μοῦ φύσηξε ἀπλώθηκε ἀγάλια ἀγάλια σὲ ὅ,τι μὲ περικύκλωνε καὶ σὲ ὅ,τι μοῦ θύμιζ' ἐκεῖνον. Μίσησα τὸ σχολεῖο ποὺ εἶταν ἐκεῖνος ὁ ἀφέντης· βδελύγματα γιὰ μένα τὰ βιβλία ποὺ μᾶς ἀνάγκαζε νὰ πάρουμε. Ἀπάνου σὲ ὅλα, δὲ μπορούσα νὰ καταλάβω μῆτε τί ἔλεγε μῆτε τί ἤθελε. Κάθε φορὰ ποὺ τὸν ἔβλεπα, μοῦ κόβοταν ἡ ἀναπνοή. Κάθε φορὰ ποὺ

τὸν ἄκουγα, βουΐζανε τ' αὐτιά μου. Καὶ ὁ δάσκαλος τῆ δουλειά του. Τὴν Ἱερὴν Ἱστορία μᾶς τὴν πρόσφερε μὲ βρισιές καὶ τοὺς Διάλογους τοῦ Λουκιανοῦ μὲ ξυλιές. Συνώδευε καὶ συμπλήρωνε τὴν παράδοση μὲ τὴν ἀγριότητα, καθὼς οἱ μουσικοὶ τῆ μελωδία μὲ τὴν ἁρμονία. Στὸ ξυλοκόπημα ἀριστοτέχνης. Τιμωροῦσε σκληρά, μὰ ὄχι πρόστυχα. Ξέχυνε τὴν ψυχὴ του στὸ ραβδί του· μὲ τὸ ραβδί χτυποῦσε δυνατά. Κάθε φορὰ πού μᾶς ἔλουζε μὲ ὄλο τὸ δασκαλικὸ βρισολάσι πού ἀστέρευτο πάντα κρατοῦσε μέσα του, καὶ μὲ τὴν προφορὰ του πού μωραΐτικη μᾶς παραξένευε κάπως τὰ ρουμελιωτόπουλα, τὰ στρογγυλὰ ματάκια του σπιθοβολούσανε σὰν ἀπὸ θεϊαν ἐμπνοή. Κι ἐκεῖνο πού παραξένευε εἶταν πὼς ἡ τυραννία τοῦ δάσκαλου βάραινε πιὸ πολὺ τοὺς καλοὺς καὶ τοὺς ἐπιμελεῖς· τὰ παιδιὰ πού μαθαίναν. Ἀλίμονο σ' αὐτοὺς ἂν καὶ μιὰ λέξη λησμονούσαν, ἂν τοὺς ἔπιανε, καὶ μιὰ φορὰ μονάχα, νὰ μὴ προσέχουν! Ἀντίθετα, ἀδιαφοροῦσε γιὰ κείνους πού δὲ δείχνανε σημάδια προκοπῆς, γιὰ τοὺς τελειωτικὰ δηλωμένους ἀμελεῖς. Τοὺς ἔπεφτεν ὁ κλῆρος γιὰ νὰ πούνε μάθημα· φυσικά, δὲν ξέραν τίποτε, δὲ σηκώνονταν ἀπὸ τὸ θρανίο τους· δὲν τοὺς πείραζε· μόνο τοὺς ἔβανε τὴν κοιλούρα, καθὼς τὸ ἔλεγε τὸ μηδενικό. Καθὼς ὁ Κύριος τῆς Γραφῆς, παίδευε μονάχα ὄσους ἀγαποῦσε. Κ' ἔτσι δυσκολοξήγητο δὲν εἶναι πὼς ἔμειν' ἀδιόρθωτ' ἀμελής. Ἡ ἀμέλειά μου, ἄσυλο. Ξέφευγα ἔτσι τὰ βασανιστήρια τοῦ τύραννου. Κ' ἐπειδὴ σὰν πάρης τὸν κατήφορο γλιστρᾶς, κ' ἐπειδὴ κανένα δὲν εἶχα νὰ μὲ κρατήσῃ στὸ γλίστρημα, μοῦ ἔγινε ἡ ἀμέλεια «δευτέρα φύσις». Οὔτε ἡ μητέρα μου εἶταν ἱκανὴ νὰ μὲ σώσῃ· δὲν ὑποψιάζοταν τὸ ἔγκλημά μου· οὔτε ὁ μητρικός μου εἶταν ἄξιος νὰ φροντίσῃ γιὰ νὰ διορθωθῇ ὅπωςδήποτε τὸ κακό. Ποτέ του δὲν εὐκαίρησε νὰ περάσῃ ἀπὸ τὸ σχολεῖο· κι ὄσες φορὲς ὁ δάσκαλος τοῦ ἔψελνε γιὰ λόγου μου τὸν ἐξάψαλμο, τὸ βράδι πού γύριζε στὸ σπίτι ὁ μητρικός μου, εἶν' ἀλήθεια πὼς μὲ μάλωνε· μὰ τὸ πρῶτ' τὰ εἶχε λησμονήσει ὄλα.

Μιὰ μέρα, ἐκεῖ πού γύριζα στὸ σπίτι ἀπὸ τὸ σχολεῖο καταμεσήμερα, ηῦρα τὸ σπίτι σὲ κατάσταση ἀσυνήθιστη. Τὰ δυὸ φύλλα τῆς ἐξόπορτας διάπλατα, κάτω στὴν ἐμπατὴ κάσσεσ, ἀπάνου μπαούλα καὶ βαλίτζες. Ἀπὸ τὸ μαγεριὸ μυρουδιά ὀρεχτικώτατη κνίσσας· φαγιὰ ἐτοιμάζονταν πλουσιοπάροχα, φαίνεται· θόρυβος ἀπὸ πιάτα

κι από χύτρες. Ἀπό τή σάλα τήν ἀνοιχτή φωνές περίχαρες σκορπίζονταν. Ἡ μητέρα μου ἔτρεχ' ἐδῶ κ' ἐκεῖ μέ τὸ γιορτινὸ της φόρεμα, ἀνασκουμπωμένη. Κυρία ἐπὶ τῆς ὑποδοχῆς καὶ μαζί ἐπὶ τῆς ὑπηρεσίας. Δὲν ἄργησα νὰ καταλάβω πὼς μᾶς ἦρθαν οἱ μουσαφίραῖοι πὺ περιμέναμε. Εἴταν ὁ ἀδερφὸς τῆς μητέρας μου· δέκα χρόνια στὴν Ὀδησσὸ ἔμπορος. Ἦθελε νὰ ξεκάμη κάποια του χτήματα, γιὰ τοῦτο θάλθηκε νὰ ταξιδέψῃ στὴν Ἑλλάδα. Τόνε συνώδευεν ἡ κόρη του· μόνη τοῦ ἀπόμεινεν ὕστερ' ἀπὸ τὸ θάνατο τῆς γυναίκας του. Ὁ μητριὸς μου μ' ἄρπαξε ἀπὸ τὸ χέρι, μέ παρουσίασε ντροπαλὸ στοὺς νεόφερτους, χάρηκα τὰ φιλιὰ καὶ τὰ χὰδια τοῦ θειοῦ μου καὶ τῆς ξαδέρφης μου.

Ἀπὸ τότε νέα ζωὴ στὸ σπίτι. Σ' ὄλο του τὸ ἀνθισμα ὁ Ἀπρίλης· ἡ ἀνοιξη στὸν κόσμο θροιάζονταν καὶ κάποια ἄλλη ἀνοιξη στὸν κόσμο τοῦ σπιτιοῦ μας χύνονταν. Οἱ συγγενῆδες μας πόσο καλοί! πόσο καλοί! Μοῦ εἶχανε φέρει πόσα ὠραῖα πραγματάκια, φορέματα, παιγνίδια, βιβλία! Μιὰ παχειὰ γούνα μ' ἔκαμε νὰ ὄνειρεύωμαι ἀνυπόμονα τὸ γύρισμα τοῦ χειμῶνα. Μοῦ χάρισαν ἓνα βιβλιοφύλακα ἀπὸ ρούσικο πετσί, κι ἓνα βιβλίο χρυσοδεμένο μέ ρούσικα γράμματα καὶ μέ ζωγραφιὲς μεγάλες. Θαύμαζα τὶς ζωγραφιὲς καὶ μέ παραξένευαν τὰ γράμματα. Μὰ πιὸ πολὺ παράξενα, ὁ μητριὸς μου δὲν ἄφηνε σὰν πρῶτα τὸ σπίτι γοργὰ γοργὰ! σηκώνονταν ἀπὸ τὸ τραπέζι μόλις ἔτρωγε· μὰ ἔμενε καὶ μιὰν ὥρ' ἀκόμα ὕστερ' ἀπὸ τὸ φαγὶ καπνίζοντας μέ τὸ θεῖο. Κ' ἔπαψε νὰ θγαίνῃ, καθὼς τὸ συνήθιζε πάντα, ὕστερ' ἀπὸ τὸ δεῖπνο. Καθόμαστε τότε στὸ τραπέζι· ἄλλοτε εἴταν ἡ συγκέντρωση στὸ λιακωτὸ τὸ σκεπασμένο. Ἀγρυπνούσαμε πολλές φορές ἴσα μέ τὶς ἔντεκα· τολμηρὴ μόδα γιὰ ἐπαρχιώτες καθὼς ἐμεῖς. Κάποτε πλαταῖναν τὸ στενὸ μας οἰκογενειακὸ κύκλο φίλοι τοῦ σπιτιοῦ, συγγενῆδες μακρινοί, παλιοὶ γνώριμοι τοῦ θειοῦ. Ἡ ἀντοχὴ μου ἐμένα καρτερικώτατη· βαστοῦσα ὡς τὶς ἔντεκα· ἔπειτα μ' ἔπαιρνε ὁ ὕπνος ἀπάνου στὰ γόνατα τῆς μητέρας μου. Ὁ μητριὸς μου μιλοῦσε γιὰ τὰ πολιτικὰ τῆς ἐπαρχίας· ὁ θειὸς μου γιὰ τὰ ρούσικα σιτάρια. Ὅσο γιὰ τὴ μητέρα μου, ἔδειχνε πολὺ εὐχαριστημένη. Ὅταν τὸ βράδι στὸ οἰκογενειακὸ μας τὸ περισυμμάζωμα γύριζε τὰ μάτια πρὸς τὸν ἄντρα της καὶ κοντὰ της τὸν ἀντίκρυζε, ξανάθρισκε τὴ ζωηράδα της τοῦ παλιοῦ καιροῦ καὶ τὸ λησμονημένο της χρυσόστομο γλυκομίλημα. Πόσο περιποιητικὴ στὸν ἀδερ-

φό της, πόσο τρυφερή στήν ἀνιψούλα της! Ποιός ξέρει ἂν ἴσως δὲν αἰσθάνοταν μιὰ χάρη πῶς χρωστοῦσε πρὸς τοὺς δυό, πού τῆς κρατούσαν πλάϊ της τὸν ἄντρα της, ἃς εἶταν καὶ προσωρινά. Μὰ τί τὰ θέλεις; κι ἄσχετα πρὸς τὸ ζήτημα, τὸ συγγενικὸ ἐκεῖνο ταίρι τὴν ἄξιζε τὴν ἀγάπη μου. Μὲ κόπο ψάχνοντας μέσα στὴ μνήμη μου νὰ πάρω ὅ,τι κι ἂν τῆς ἀπόμεινεν ἀπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ θείου μου, μόλις πού κατορθώνω νὰ τὴν ξαναπαραστήσω τὴν ἀπλοϊκὴ καὶ τὴν εἰλικρινὴ του φυσιογνωμία. Πολλὰ μιλοῦσε καὶ πολὺ τὸν κόσμον τότε γνώριζε. Τόσο μᾶς ἐντυπώνονταν τὰ λόγια του πού κι αὐτὸς ὁ μητρειὸς μου σφράγιζε τὸ στόμα του γιὰ νὰ τ' ἀκούσῃ. Ἡ Ὀδησσὸς μὲ τὸ ἐμπόριό της, ἡ Μαύρη Θάλασσα μὲ τίς φορτοῦνες της, ἡ Ἀζοφικὴ μὲ τίς ἀκρογιαλιές της, ὁ Κριμαϊκὸς πόλεμος, κι ἄλλα πού πιὰ δὲν τὰ θυμοῦμαι, νὰ τὰ πιὸ συνηθισμένα θέματα τῆς ὀμιλίας του. Καὶ μᾶς κουβέντιαζε, πόσο ζεστά! Κι ἀνθίζανε στὰ χεῖλη του καὶ τὰ πιὸ ξερὰ ἀντικείμενα, καὶ τὰ πλούτιζε μὲ λεπτομέρειες, συχνά, περιέργες. Καὶ τὴν τραβοῦσ' ἔλχυστικὰ καὶ τὴ δική μου προσοχή, καὶ τὸν ἄκουγα χωρὶς νὰ μὲ κουράσῃ, καὶ τίς ἐκαταλάβαινα τίς ἱστορίες του καθαρῶτερ' ἀπὸ τὴ γραμματικὴ κι ἀπὸ τὴ μαθηματικὴ σοφία τοῦ δάσκαλό μου. Τὸ μετρημένο ἀνάστημα, τὸ μεστό, χωρὶς νὰ εἶναι πλαδαρό, κορμί, τὸ φαλακρὸ κεφάλι, τὸ φροντισμένα ξουρισμένο πηγούνι, τὸ ἄδρὸ καὶ σὰ σταχτόσπαρτο μουστάκι, τὸν κοντὸ λαιμό, τὸ λιοκαημένο πρόσωπο, τὰ στιβαρὰ μπράτσα, τὸ τσιγάρο πάντα στὸ στόμα του ἀναμμένο, τὸ σακκάκι, λίγο κάτω ἀπὸ τὴ μέση, βαθιὰ μαδιὰ φανέλλα, τὰ χοντρά πλατιά ποδήματα, τὰ σκαστὰ γέλια, ἡ ὄρεξη καὶ ἡ ἀλλεγρόδα, εὐκολα δὲ σβύνονται ἀπὸ τὸ νοῦ. Ὁ θεῖος μου κρατοῦσε μέσα του τὰ δολώματα τῶν ξένων κόσμων πού εἶδε καὶ πού γνώρισε. Κάθε φορὰ πού μὲ κάθιζε στὰ γόνατά του καὶ μὲ ρωτοῦσε ἂν θέλω νὰ μὲ πάρῃ μαζί του, ἄ! τί χαρὰ σκορποῦσε μέσα μου τὸ ρώτημά του! Καινούργιοι πόθοι ἀνθίζανε μέσα μου. Μακριά, πολὺ μακριά, βαθιὰ κατάβαθ' ἀπλώνονταν ἄλλες χῶρες, μυθικές, ἀλλόκοτες, γιγαντεμένες, χωρὶς ἀσφυχτικούς καὶ βρωμεροὺς μαχαλάδες, ὦρα καλὴ σὰν τὴ γειτονιά πού βρισκόμαστε· καί, αὐτὸ ἴσα ἴσα τὸ σοβαρῶτερο γιὰ μέ! χωρὶς δάσκαλο, χωρὶς σκυλεῖα σὰν τὰ γνωστά μας.

Ἄλλὰ τὸν πόθο τοῦ ἀγνώστου μου τὸν ξυπνοῦσανε μέσα μου ζωντανώτερα πολὺ κι ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ πατέρα οἱ ἱστορίες τῆς κό-

ρης. Ὁ θεῖος εἶταν ὁ γλυκόλογος πεζογράφος τῆς ρωσικῆς ζωῆς· ἡ ξαδερφοῦλα μου εἶταν ἡ ἐμπνευσμένη του ποιήτρια. Δὲν εἶχε γγίξει ἀκόμα στὰ δεκοχτώ· μὰ φάνταζε στὰ μάτια μου μεγάλη, πολὺ μεγάλη· πρώτη γυναίκα, ὕστερ' ἀπὸ τὴ μητέρα μου ἄνοιγε πρὸς ἐμένα προστατευτικὰ καὶ ἀφάνταστα ἐλκυστικὰ τὰ χέρια της γιὰ νὰ τ' ἀγκαλιάσῃ τῶν ἔντεκά μου χρόνων τὸ κορμάκι. Οἱ παλιές μου συμμαθήτρες, οἱ Ἀμαλίες καὶ οἱ Χαρίκλειες, κοῦκλες ξεψυχισμένες ἀγνάντια της.

Ἐκεῖνες δὲν μπορούσαν νὰ πάνε παραπέρα ἀπὸ τὴ στενὴ γραμμὴ ποῦ ἀπάνου της κρατιούνταν τὰ γέλια τους, τὰ πείσματά τους, τὰ παιγνίδια τους. Αὐτὴ μ' ἔνα μυστήριό μὲ λιθάνιζε· ἔκρυβεν αὐτὴ ψυχὴ καὶ στὴν ψυχὴ μου ἀκάτεχα τήνε μετάγγιζε καὶ τῆς παιδιατικῆς ψυχῆς μου τοὺς ὀρίζοντες τοὺς πλάταινε. Ἀκόμα καὶ τ' ὄνομά της ἔκρυβε κάτι ἀσυνήθιστο. Ὀλγα. Πρωτάκουστο γιὰ μένα. Ἡ βασίλισσά μας δὲν εἶχε κατεβῆ ἀκόμα στὴν Ἑλλάδα καὶ τ' ὄνομά της δὲν χαρίζοταν πλουσιοπάροχα στίς ἑλληνοποῦλες, μόδα γιὰ τὰ βαφτίσια μας, καθὼς τώρα. Ἡ Ὀλγα εἶτανε λογοῦ, σὰν τὸν πατέρα της καὶ σὰν τὸ μητρίό μου· μὰ ἡ φλυαρία της χαροποιᾶ σὰν τὸ κελάδημα τοῦ καναρινιοῦ στὸ κλουβί του. Κάθε φορὰ ποῦ ἔμπαινα στὴν κάμαρά της, μεθοῦσα ἀπὸ τὸ μύρο ποῦ γέμιζε τὴν κάμαρα μ' ἔνα μοσκοδόλημ' ἀλαφρό. Κάθε φορὰ ποῦ καθότανε κοντά μου, ἀπὸ τὸ μύρο μοσκοβολούσαν τὰ χέρια της, τὸ φόρεμά της, τὸ μαντήλι της. Καὶ καθὼς μοσκοβολοῦσε πάντα, ἔτσι καὶ μιλοῦσε καὶ γελοῦσε πάντα, ὥστε στὸ τέλος δὲ μπορούσα νὰ ξεχωρίσω τὰ λόγια της ἀπὸ τὴν εὐωδιά της. Τὰ λόγια της εὐωδιάζαν καὶ μιλοῦσε τὸ ἄρωμά της. Διηγότανε στὴ μητέρα μου πῶς ἐτοιμάζεται τὸ τσάϊ στὴ Ρωσία, ἐνῶ ἔξω ὁ χειμώνας τὴ φύση τὴ σκεπάζει μὲ παχὺ καὶ ἀπέραντο σάβανο. Διηγότανε πῶς γνύγονται τὸ χειμῶνα οἱ Ροῦσες καὶ πῶς παγοδρομοῦν ἀπάνου στοὺς μεγάλους κρυσταλλωμένους ποταμούς. Ἐνα βράδι ἄρχισε νὰ μᾶς λέγῃ γιὰ τὴν ἐκδρομὴ της μαζί μὲ τὸν πατέρα της πέρα στὴν Κριμαία στὰ ἐξοχικὰ χτήματα κάποιου μεγαλοσυιάνου Ρώσου. Μᾶς ἱστόριζε τὴν ἔπαυλη τοῦ πρίγκηπα, ἀριστοῦργημα τέχνης, βουτημένη στὴν πολυτέλεια, τὴ βλάστηση τριγύρω της ἀκόλαστη, τὰ δάση καὶ τοὺς κήπους, τὰ στρέμματα ἀπέραντα, τοὺς δούλους, τὸν πλοῦτο τοῦ πρίγκηπα. Κι ἄρχισε νὰ τραγουδᾷ· σιγαλὰ καὶ ψιθυριστά, πρῶτα πρῶτα, κ' ὕστερα δυνατώτερα ἔνα

ρωσικό, μονότονο, βαθύ, μελαγχολικό νανούρισμα· από γυναίκα ενός μουζίκου τὸ πρωταγρίκησε. Κ' ἐγὼ πού δὲν ἔβλεπα τίποτ' ἄλλο παρὰ τὰ κεραμίδια ἀπὸ τὰ σπίτια τὰ γύρω μου, τὰ σπίτια πού τὰ ζώνανε τὰ βαλτωμένα αὐλάκια, κ' ἐγὼ πού θεωροῦσα, χαρίσματα τῆς πλάσης, ἀπὸ πάνω μου ἓνα στενοκόμματο οὐρανοῦ, καὶ κάτω μιὰν ἀστενική ροδιά μὲ ἀραιὰ λουλουδάκια καὶ ἀραιότερους καρπούς, κ' ἐγὼ πού δὲν ἤξερ' ἄλλη μελωδίαν ἀπὸ τὰ κακοτραγουδημένα ξεφωνητὰ τῆς χωριάτισσας δούλας μας κι ἀπ' τὶς νυχτερινὲς καντάδες, ἔλεγα μὲ τὸ νοῦ μου: "ὦ! μεγάλος πόσο καὶ πόσον ὁμορφος εἶναι ὁ κόσμος! Παιδί, δὲν τὰ εἶχα λησιμονήσει ἀκόμα τὰ παραμύθια τῆς γιαγιᾶς μου· μὰ πιὰ δὲν εἴμουν ἀρκετὰ παιδί καὶ γιὰ νὰ τὰ πιστεύω. "Ὅμως ἰδοὺ μπροστὰ μου ἀποκαλυπτικὰ παρουσιασμένη μιὰ ζωὴ ἀπὸ πράγματα, λαμπρότερ' ἀπὸ τοὺς μύθους. Καὶ κάρφωνα τὰ μάτια μου στὴ διηγήτρα. Δὲν εἶτανε γριά, κουτσοδόγνα, ζαρωμένη, κυρτωμένη, καθὼς εἶναι οἱ γιαγιές. Καὶ καθισμένη πού ἔστεκε, τὸ ψηλὸ τῆς τὸ ἀνάστημα ξεχώριζε λαμπαδωτὸ ἔτοιμο νὰ πετάξῃ. Πολὺ σπάνια γυναῖκες, καὶ καλοκάμωτες ἀκόμα, κρατᾶν τὴ χάρη τῆς κορμοστασιᾶς τους καθισμένες. Παραδομένο ὑπάκουο στὴν ἀνάγκη τῆς ἀνάπαψης λύνεται τὸ κορμί τους, λυγίζεται ἀνεπαίσθητα τὸ κεφάλι, κυρτώνονται οἱ ὦμοι, σὰ νὰ βαραίνῃ ἐπάνω τους ἀόρατο φόρτωμα. Μὰ ἔβλεπες τὴν "Ὀλγα καθισμένη κ' ἔλεγες πὼς περίμενε κατάλληλη στιγμή γιὰ νὰ πετάξῃ. Καὶ ἀντίκρυζα τὰ μαῦρα μάτια, τὰ καστανωπὰ μαλλιά καὶ τὸ χαμόγελό τῆς τὸ μελίχρυσο. "Α! τί μεγάλη καὶ τί ὁμορφὴ πού εἶναι ἡ ξαδέρφη μου!

Μὲ τέτοιες ἐντύπώσεις, φαντάσου τί χτύπημα μὲ χτύπησ' ἓνα βράδι ἐκεῖ πού μὲ πλησίασεν ἡ "Ὀλγα καὶ μοῦ φώναξεν ἀπότομα:

— Κύριε Παῦλο, μαθαίνω μὲ λύπη μου πὼς εἶσαι ἀμελής!

"Απόμεινα κεραυνωμένος. Κλέφτης πού πιάνεται αὐτόφωρα δὲ θὰ αἰσθάνονταν ἔτσι τὴν ταπείνωση. Κατακόκκινος, μὲ κατεδασμένα τὰ μάτια, δὲ μπόρεσ' ἄλλο παρὰ νὰ χαμογελάσω ἡλίθια. "Ὅμως ἡ "Ὀλγα ἐξακολούθησε, κουνώντας μου ἀπειλητικὰ τὸ δάχτυλό τῆς:

— Μὴ γελάς, κύριε Παῦλο, δὲ χωρατεύω. Μᾶς πλησίασε στὸν περίπατο ὁ δάσκαλός σου. Μόλις ἔμαθα πὼς εἶναι δάσκαλός σου, μοῦ ἤρθε νὰ τόνε ρωτήσω γιὰ σένα. Καταντροπιάστηκα. Γούρλωσε τὰ μάτια του. Ποτὲ δὲν τοῦ λὲς μάθημα, εἶσαι ὁ τελευταῖος ἀπ' ὄλους μέσα στὴν τάξη, μοῦ εἶπε. Καὶ πρόσθεσε: «Εἶναι ξερὸ κεφάλι, κο-

ρίτσι μου, είναι ξεροκέφαλο!» Μὰ ὁ Παῦλος—δοκίμασα νὰ τοῦ μιλήσω—,μὰ ὁ Παῦλος, κύριε δάσκαλε, εἶν' ἐξυπνότατο καὶ προκομμένο παιδί· στέκεται ὅλο μὲ τὸ βιβλίο στὸ χέρι. Δὲν εἶναι δυνατό... —Σᾶς γελᾷ, κυρία, μοῦ ἀπάντησε, κόβοντας τὸ λόγο μου. Ξεροκέφαλο. Δὲν εἶναι γιὰ γράμματα!». Τί εἶν' αὐτά, Παῦλο!

Δὲν ἤξερα τί ν' ἀπαντήσω. Στεκόμouνα βουβός, ντροπιασμένος. Καὶ νὰ εὐκαιρία γιὰ τοὺς ἄλλους τοῦ σπιτιοῦ νὰ χωθοῦνε στὴν ὑπόθεση.

— Πρέπει νὰ μάθης γράμματα, Παῦλο. Χωρὶς γράμματα δὲ μπορεῖ κανεὶς νὰ ζήσει! Φιλοσοφικὰ δογματίσει ὁ θεῖος.

— Δὲν τοῦ τὰ λέω χίλιες φορές! πέταξε τὸ λογάκι του μὲ ἀνέκφραστη ἀφέλειαν ὁ ἄντρας τῆς μητέρας μου. Δὲ θέλει ν' ἀκούση τίποτα ὁ ἀλιτήριος. Δὲ διαβάζει, δὲ διαβάζει! Καὶ μήπως εἶσαι πιὰ μικρός, ἀφιλότιμε; Μόνος σου ἔπρεπε νὰ τὸ αἰστανθῆς.

— Μὰ τί κάνεις τὰ βράδια, καημένε Παῦλο, καὶ δὲν κάθουσαι νὰ διαβάσης; Παρατήρησε ἀγαθὰ καὶ ἡ μητέρα μου.

Ἐλεγχος τῆς Ὀλγας μὲ ἀποσβόλωσε. Ἄλλὰ ὅταν εἶδα πὼς ὅλοι μοῦ ριχτήκανε, κ' ἐκεῖνοι ποὺ ἀσυνείδητα τοὺς ἐνωῖθα μέσα στὴ σκέψη μου σάμπως τῆς ἀμελείας μου συνενόχους, ἄφρισε μέσα μου ἡ συνείδηση κάποιας ἀδικίας. Μοῦ ἤρθεν ἐπιθυμία νὰ διαμαρτυρηθῶ. Τὸ μισὸ ἀπὸ τὸ κρίμα μου ἔπεφτε στοῦ ἄλλου τῆ ράχη. Καὶ σὰ νὰ τὸ ὁμολογοῦσα τὸ κρίμα μου, καὶ μαζὶ σὰ νὰ εἶχα καὶ παράπονο κατὰ τῶν ἀδικῶν, ξέσπασα σὲ δάκρυα.

Πολύτιμα δάκρυα! Ἐτρεξε ἡ Ὀλγα, μὲ ἀγκάλιασε καὶ μὲ φίλησε. Καὶ νὰ μὴ γνωρίζω τὴ δύναμη ποὺ δύνονταν τὰ δάκρυά μου, γιὰ νὰ κλαίω συχνότερα!

— Μὰ δὲν εἴπαμε νὰ κλάψης, Παῦλο! Ἐγὼ σοῦ τὸ εἶπα γιὰτὶ ξέρω πὼς ὁ δάσκαλός σου εἶναι κοιμάτι... δάσκαλος. Ἀλήθεια, εἶναι κακὸς καὶ τὰ δέρνει τὰ παιδιὰ; Τί κλαῖς; Φτάνει νὰ θέλῃς, καὶ γίνουσαι πρῶτος. Ὁ δάσκαλός σου μπορεῖ νὰ μὴν ξέρει τί λέει.

Ἵστερ' ἀπὸ λίγο ἤρθε ἡ ὥρα τοῦ ὕπνου. Ἀντὶ νὰ τραβήξω γιὰ τὸ κρεβάτι μου, σίμωσα στὸ τραπέζι ποὺ βρίσκονταν ἀνάκατα τὰ βιβλία τοῦ σχολειοῦ. Ἀρχισα νευρικά, ἀλογάριαστα, μὲ ἄσκοπα κινήματα, νὰ τὰ φυλλομετρῶ. Χρηστομάθειες, γραμματικὲς, ἱστορίες, τετράδια, καθὼς τὰ λέγαμε, καθαρῶν καὶ ρυπαρῶν ἐξηγητήσεων, ἄθαφτα καὶ θαμμένα ἐκεῖ, φτωχικά, σκονισμένα, κουρελια-

σιμένα, παρατημένα. Ποτέ δὲν τ' ἄγγιζα παρὰ τὴν ὥρα πού τὰ στρίμωνα κάτου ἀπὸ τῆ μασκάλῃ μου, τραβώντας για τὸ σχολειό. Καί ποτέ δὲν τᾶνοιγα παρὰ ἀπάνου στὸ θρανίο για τὸ φόβο τοῦ δάσκαλου. Καί στριφογύριζα τώρα μηχανικά τὰ φύλλα τους κ' ἔσκυβα μελαγχολικά στὰ κατεβατά τους καί σὰ νὰ καταλάβαινα πὼς ἐγκληματίας εἶμουν ἀδιαφορώντας πρὸς ἐκεῖνα· καί σὰ νὰ ζητοῦσα μὲ μιᾶς νὰ τῆ διώξω τὴν ἀμάθειά μου, καί τὴν ἴδια τῆ στιγμή νὰ γίνω κάτοχος τῶν τυπωμένων ὄλων ἀπάνου στίς σελίδες τους. Μὰ ἐπειδὴ, φυσικά, δὲ μποροῦσα «ἐν μιᾷ νυκτὶ καί μόνη» νᾶμπω μέσα στὴ σοφία πού φούσκωνε τὰ βιβλία μου, ἔκρινα στὸ τέλος ἀρκετὴ μου τὴν ἐπιθυμία, καί ξαναηῦρα τὸ κρεβάτι μου.

Τόση ντροπὴ μοῦ προξενήσανε τὰ λόγια τῆς ξαδέρφῃς μου, ὥστε τὸ βράδι τὸ αὔριανὸ στοχάστηκα πὼς ταίριαζε νὰ καθίσω μπρὸς στὰ βιβλία μου. Προσπαθοῦσα νὰ λιγοστέψω ὅσο μοῦ εἶτανε βολετὸ τὸ βάρος τῆς ἐνοχῆς μου. Κ' ἐκεῖ πού ἄνοιγα ἓνα μου βιβλίο, ἔρχεται. Γρηγοροσέρνει τὴν καρέκλα τῆς κοντά μου. Κάθεται καί τὸ κεφάλι τῆς τὸ γέρνει στὸν ὦμο μου. Ἄνοίγει τὴ γραμματικὴ μου καί μὲ ρωτᾷ:

— Ποῦ ἔχετε μάθημ' αὔριο;

Τῆς ἔδειξα τὸ μέρος.

— Καί τί ἄλλο θὰ ἔχετε αὔριο;

— Ἱερὰ Ἱστορία.

— Τώρα θὰ μελετήσης;

— Τώρα! Τῆς ἀποκρίθηκα, θέλοντας καί μὴ.

— Νὰ ἰδοῦμε, Παῦλο! Σὲ πόση ὥρα εἶσαι ἱκανὸς νὰ μάθῃς τὴ γραμματικὴ σου καί τὴν ἱστορία σου. Ὅταν ὁ πατέρας μοῦ εἶχε τὸ δάσκαλο σπίτι στὴν Ὀντέσσα, μ' ἔβαζε μπρὸς του καί διάβαζα· κι ὅσο νὰ πιῆ τὸν καφέ του, ἐγὼ τὸ μάθαινα τὸ μάθημα, καί τοῦ τὸ ἔλεγα νεράκι. Μὰ ξέρεις πόσο γλήγορα; Μπορεῖς νὰ τὸ μάθῃς ἔτσι; Νὰ ἰδοῦμε. Θὰ γίνω δάσκαλός σου. Θὰ περιμένω ὅσο νὰ τὸ μάθῃς καί νὰ μοῦ τὸ πῆς. Θέλω νὰ βγάλω ψεύτη τὸ δάσκαλό σου!

Καί λύγιζε πρὸς ἐμένα κ' ἔσκυφε καί μοῦ χαμογελοῦσε, καί τὰ μαλλιά τῆς χαϊδεύανε τὰ μάγουλά μου, καί τὰ χέρια τῆς γλιστρούσανε στὰ χέρια μου, καί σταματοῦσε ἀπάνου στὸ βιβλίο, καί τὸ φύλλο ἀρωματίζοταν καί γονάτιζε καταφυχτικά ἢ ψυχῆ μου.

Πρὸς τί νὰ τὴν τραβῶ ἀκόμα τὴ διήγησι; Ὀλόσκυφος ἀπάνου

στή γραμματική μου, διάβαζα και ξαναδιάβαζα· όσο πού το άποστήθισα τὸ μάθημα. Οἱ νεκροὶ κανόνες γιόμιζαν ἀπὸ πνεῦμα, μόλις ἐκείνη ἀπλῶσεν ἀπάνου τους θαματοργὸ τὸ χέρι. Τὸ σκιάχτρο τοῦ δάσκαλου ἄφαντο, σβυσμένο ἀπὸ τὴν εἰκόνα της τὴ φωτεινῆ. Γιὰ χάρη της κοπίαζα, και γλυκύτατος ὁ κόπος μου. Τὰ δασκαλέματα τοῦ Γεροστάθη δὲν ἀξίζουσι ὅμοια μὲ τὸ μάγεμα τῆς προσταγῆς της: **Μελέτησε!** Καὶ μελετοῦσα, και ἀποθήκευα στή μνήμη μου στίχο μὲ στίχο, λέξη μὲ λέξη, τὸ μάθημα. Καὶ πρώτη φορά τὸ δοκίμαζα τὸ χαρμόσυνο μαζί και τὸ περήφανο τὸ αἴσθημα και στοῦ παιδιοῦ ἀκόμα τὴν καρδιά· τὸ αἴσθημα τοῦ χρέους πού πληρώνεται. Τὸ μάθημα σὰ νὰ τὸ εἶχα καταχτήσει μὲ τὸν ἴδρωτά μου. Κ' αἰσθάνθηκα πῶς εἶμουν εὐτυχῆς τὴν ὥρα πού μὲ ὕφος δοκιμασμένου δάσκαλου πῆρε τὸ βιβλίο και ἄκουσε τὸ μάθημά μου μὲς' ἀπὸ τὸ βιβλίο μου. Τί σοβάρὰ πού μου κουνούσε τὸ κεφάλι, σὰ νὰ μ' ἐγκαρδίωνε σημαίνοντάς μου: Καλὰ τὰ λές. Μὲ τί ἐπισημότητα στὸ τέλος μου φώναξε τὸ «εὐγε!» και πόσο τρυφερά — τὸ σπουδαιότερο — μὲ φίλησε. Περνοῦσε ἡ ὥρα. Θεῖος και μητριὸς βγαλμένοι ἔξω ἀπὸ ὥρα. Ἡ μητέρα μὲ καλοῦσε γιὰ νὰ κοιμηθῶ. Ἡ Ὀλγα μου εἶπε:

— Πήγαινε τώρα και τὸ πρωτὶ τὴ μελετᾶς τὴν ἱστορία σου.

Τίποτε. Κάθισα μιὰν ὥρα ἀκόμα, ὅσο πού τὸ ἀποστήθισα τὸ μάθημα τῆς Ἱερᾶς Ἱστορίας. Μεσάνυχτα, κ' ἐγὼ ἀγρυπνοῦσα, και χτύπησε τὶς δώδεκα τὸ μεγάλο μας κρεμαστὸ ρολοῖ και οἱ χτύποι του ἀντηγήσανε χαροποιὰ στ' αὐτιά μου, σὰ νὰ παρακολουθοῦσε και τὸ ρολοῖ τοῦ σπιτιοῦ τὸν ἡρωϊκὸν ἀγῶνα μας, και σὰ νὰ μου ἔλεγεν ἐπίσημα κι αὐτό: Καλὰ κάνεις. Καὶ πρώτη φορά κοιμήθηκα τὸν ὕπνο τοῦ μαθητῆ πού εἶν' ἐπιμελής, τὸν ὕπνο, σὰ νὰ λέμε, τοῦ δικαίου.

Ἐημέρωσε, και δὲν ἔβλεπα πότε νὰ τραβήξω γιὰ τὸ σχολειό. Πέρασα μπρὸς ἀπὸ τοὺς στοίχους τῶ συμμαθητάδω μου, γαληνός, ἱλαρός, ἔτοιμος νὰ πετάξω, μὲ τὸ αἴσθημα τῆς ὑπεροχῆς μου. Κατάντησα νὰ κάθωμαι στὸ τελευταῖο τὸ θρανίο, συχνά· σκυφτός, σὰ νὰ ἤθελα νὰ κρυφτῶ ἀπὸ τὸ φοβερό μου τὸν ἐχθρό, τὸ δάσκαλο. Καὶ τώρα νά! Προχώρησα ὀλοῖσα και πῆρα θέση στήν πρώτη σειρά· και ξεδίπλωσα ἐπιδειχτικὰ μπροστά μου τὰ βιβλία μου· και καρδιοχτυπώντας περίμενα τὸ δάσκαλο. Ἦρθε. Ἀνέβηκε στήν ἔδρα. Εἶτανε στήν κακὴ του. Τὸν ἔναν ἔβρισε, τὸν ἄλλον ἔφτυσε. Μὰ ἐγὼ, μὲ ὕ-

φωμένο τὸ κεφάλι, τὸν κοίταζα κατάμματα, σὰ νὰ τὸν καλοῦσα στὸ πάλεμα. Κ' εἶμουνα σὰ νὰ ἔστεκ' ἀπάνου ἀπὸ θυμούς κι ἀπὸ τιμωρίες, ποὺ γύρω μου ξεσπούσαν καὶ παιδεύανε, ἀνώτερα ἀπὸ τὶς κακομοιριές τῶν ἀνθρώπων, ὁμηρικὸς θεός, ἀγγαντεύοντας ἀπὸ τὰ ὕψη τοῦ Ὀλύμπου τὶς φιλονικίες καὶ τὰ μαλώματα τῶν λαῶν. Μιὰ μονάχα ἐπιθυμία ἔτρεφα μέσα μου: νὰ μὲ θγάλη στὸ μάθημα. Πρῶτο στήν ἀράδα μάθημα ἢ γραμματική. Μὰ τοῦ κάκου· ἄλλος κληρώθηκε γιὰ νὰ πῆ γραμματική. Θύμωσα μὲ τὸ συμμαθητὴ ποὺ μοῦ ἔκλεβε τοὺς κόπους μου. Ἐπιτέλους μὲ λυπήθηκε ἡ τύχη. Ἦρθε ἡ σειρά τῆς ἱστορίας. Ὁ δάσκαλος φώναξε τὸ ὄνομά μου καὶ μαζί ἔσκυψε στὸν κατάλογό του, καθὼς εἶτανε συνηθισμένος, γιὰ νὰ γράψῃ τὴν κουλούρα, καθὼς τὸ εἶχε βαφτίσει τὸ μηδενικό. Μὰ τί ξάφνισμα, σὰ μὲ εἶδε νὰ σηκώνωμαι καὶ νὰ προχωρῶ ἴσα δλόϊσα πρὸς τὴν ἔδρα του! Τὰ μικρά του μάτια γουρλωθήκαν ἄγρια πρὸς στιγμὴ ἔπειτα ἰλάρωσε τὸ πρόσωπό του, ὅσο εἶτανε μπορετὸ στήν ἀσκήμια του τὸ ἰλάρωμα. Ὁ φοβερὸς Ἰεχωβάς ἀναγάλλιασε· τοῦ γύριζεν ὁ ἄσωτος υἱός.

— Γνωρίζεις τὸ μάθημα;

— Μάλιστα.

— Διηγῆθητι τὴν ἱστορίαν τοῦ Τωβίτ καὶ τοῦ υἱοῦ του Τωβία.

Καὶ τοῦ διηγῆθηκα — παπαγαλίζοντας, εἶν' ἀλήθεια — τὸ κατανυχτικὸ ἐπεισόδιο τῆς Γραφῆς. Τὴν ἱστορίαν τοῦ θεοφοδοῦμένου Τωβίτ, ἀπὸ τῆ φυλῆ Νεφθαλεί, καὶ τὶς περιπέτειες τοῦ Τωβία, τοῦ παιδιοῦ του, ποὺ ἤρε στὸ δρόμο του συμπαραστάτη καὶ φύλακα τὸν ἄγγελον Ραφαήλ. Κι ὅταν ἔφτασα στοὺς γάμους τοῦ Τωβία μὲ τὴ Σάρρα, στάθηκα γιὰ ν' ἀνασάνω. Μὰ ὁ δάσκαλος, ποὺ μὲ ἄκουγε, χωρὶς νὰ μοῦ κόψῃ τὸ λόγο, δὲ μ' ἄφησε στιγμὴ γιὰ ξεκούρασμα.

— Πῶς ἀντήμειψαν τὸν ἄγγελον Ραφαήλ ὁ Τωβίτ καὶ ὁ Τωβίας, καὶ τί πράττει οὗτος;

Κ' ἐξακολούθησα, χωρὶς νὰ πάρω ἀνασασμό:

— «... Ἐν τούτοις ὁ Τωβίας διηγῆθη εἰς τὸν πατέρα του τὰς ὑποχρεώσεις καὶ ἐκδουλεύσεις τοῦ συνοδοιπόρου, διὸ καὶ ἀπεφάσισαν καὶ οἱ δύο ἐκ συμφώνου νὰ τῷ προσφέρωσιν ὡς ἀμοιβὴν τὸ ἥμισυ τῶν ὄσων εἶχον φέρει ἐκ τῆς ὁδοιπορίας. Ἐπροσκάλεσαν λοιπὸν τὸν ἄγγελον, ὅστις ἀκούσας τὴν προτασίαν των παρέλαθεν αὐτοὺς εἰς παράμερον τόπον, καὶ ἐκεῖ, ἀφοῦ τοὺς ἔδωκε πολλὰς καλὰς καὶ χρησί-

μους συμβουλάς, ἀνεκαλύφθη ἐπὶ τέλους λέγων· ἐγὼ εἶμαι ὁ Ραφαήλ, εἷς τῶν ἑπτὰ ἀγγέλων, οἵτινες ἀναφέρουσι πρὸς τὸν Κύριον τὰς εὐχὰς τῶν ἁγίων. Ἔμα ἀκούσαντες τὸν λόγον τοῦτον ὁ Τωβίτ καὶ ὁ Τωβίας ἔγιναν ἔμφοβοι καὶ πεσόντες ἐπροσκύνησαν, ὁ δὲ Ραφαήλ ἔγινεν ἄφαντος».

Κ' ἐνῶ ἔτσι δούλευε ἡ μνήμη μου, κ' ἔτρεχε ἀνεμπόδιστα ἡ γλῶσσα μου, καὶ ὁ δάσκαλος παρακολουθοῦσε τὸ μάθημά μου μ' ἐπιφωνήματα ἐπιδοκιμαστικά, σὰ μουγγρητὰ ὑπόκωφα, ἡ νέα σκέψη μου δὲν ἔστεκε ἀργή. Μόλις ἔφτασα, κατὰ τὴν παπαγαλική μου, καθὼς ἔδειχνε, ἀποστήθιση, στὸν ἄγγελο Ραφαήλ, κι ἄρχισα νὰ λέγω γιὰ κεῖνον, τὴν ἴδια τὴ στιγμή συγκρατητὰ τὸν ξάνοιγα μπροστά μου μὲ τὰ μεγάλα, ἐκστατικά καὶ θαμπωμέν' ἀπὸ τὰ παραμύθια κι ἀπὸ τὰ συναξάρια μάτια τῆς παιδικῆς φαντασίας. Πότε τὸν ἀντίκρυζα λευκοφορεμένο, ὑψηλό, κυματιστὰ μαλλιά, δλάσδυστο χαμόγελο, πεντάμορφο· καὶ πότε τὸν ἔβλεπα ἀποκαλυπτικά, μέσα σὲ ὄλη του τὴ δόξα, νὰ τεντώνη τ' ἀστραπόβολα καὶ σὰν ἀπὸ διαμάντια φτερούγια, καὶ ἀνεβαίνοντας, ἄφαντος νὰ γίνεται στοὺς οὐρανοὺς. Ὁμως κάτου καὶ ἀπὸ τὴ μεταμόρφωσή του τὴν ἀνθρώπινη καὶ ἀπὸ τὴν ὄψη του τὴν αἰθεροστάλαχτη, καὶ συντροφεύοντας τὸν Τωβία, καὶ σ' ἐκείνονε φανερωμένος, ὁ ἄγγελος Ραφαήλ εἶχε τὸ πρόσωπο, τὴ χάρη, τὴ στοργή, τὸ μίλημα, τὴ δύναμη, τὸ σχῆμα τῆς Ὀλγας τῆς ξαδερφούλας μου.

Ἔστερ' ἀπὸ δυὸ μῆνες ἡ οἰκογένεια ὄλη, μητέρα καὶ μητριός, θεῖος καὶ ξαδέρφη — ἀκόμα τοὺς φιλοξενούσαμε — παραστέκονταν ἐκεῖ, στίς ἐξετάσεις μου. Εἶχα τὴν πεποίθηση πὼς θὰ πιτύχαινα καὶ θὰ ξεχώριζα. Πιὰ δὲν εἶμουν ὁ ἀμελής καὶ τρομαγμένος μαθητής. Ἡ ξαδερφούλα μὲ πρωτόσπρωξε πρὸς τὴ μελέτη, σὰν τὸ χελιδόνι ποὺ παίρνει στὰ φτεράκια του τὸ νεογέννητο, καὶ τοῦ δίνει δύναμη γιὰ νὰ πρωτοπετάξῃ· ἀπὸ τότε δὲν πήγα στὸ σχολεῖο ποτὲ ἀπροετοίμαστος, ποτὲ δὲν ἀρνήθηκα μάθημα. Εἶναι ἀλήθεια πὼς ἀπὸ τότε κιντύνευα νὰ εἶμαι παραδομένος περισσότερο στὴν παράξενη σκληρότητα τοῦ δασκάλου μου. Μὰ δὲ μ' ἔμελε. Συνήθεια πιὰ καὶ ἡ σκληρότητα του· ὅμως ἀγαπημένα τὰ βιβλία του. Φτάνει ποὺ ἀγρυπνοῦς' ἀπάνου μου φιλόστοργα ἡ Ὀλγα, βοηθώντας με στὴν προκοπή.

Ἔτσι λοιπὸν κατὰ τὴν ἐπίσημην ἡμέρα ἐκείνη, μπροστὰ σὲ δασκάλους, ἐφόρους, διοικητικούς καὶ δημοτικούς ἀρχόντους, καὶ πολ-

λους άλλους, γονέους, κηδεμόνες, συγγενήδες, λογής νοικοκύρηδες, συγκινημένος, μὰ θαρρετός, πρόσμενα τή σειρά μου. Ἐλλά μοῦ εἶτα-
νε γραφτό νά ὑπομείνω ὡς τέλος τὸ βάσανο τοῦ δασκάλου μου, ἀλύ-
πητου, ἀνίλεου. Δὲν ξέρω ἀπὸ ποιὰν ὀρμὴ ἔβαλε σ' ἐνέργειαν ἀσυνή-
θιστο μέτρο γιὰ τὶς ἐξετάσεις τῆς χρονιάς ἐκείνης. Κάθε μαθητῆς
ποὺ παρουσιάζοταν γιὰ νὰ ξεταστῆ τὸν παρουσίαζε στὴν ἐφορευτι-
κὴ ἐπιτροπὴ καὶ σ' ὄλο, φυσικά, τὸν κόσμο γύρω του μὲ σύντομο λόγο
χαρκτηριστικό. Στιγμιότυπα σύνθετε ὁ ἄνθρωπος. Σύσταινε μὲ τοὺς
κανόνες τῆς καλῆς συμπεριφορᾶς. Καὶ σὰν ἦρθε ἡ σειρά μου, νὰ πῶς
μὲ σύστησε:

— Κύριοι, ὁ μαθητῆς αὐτὸς καθ' ὅλην τὴν χειμερινὴν περίο-
δον καὶ μέρος τῆς ἐαρινῆς διετέλει ὢν ὁ ἀμελέστατος τῶν μαθητῶν,
καὶ τῆς τάξεως ἔσχατος. Ἐλλά κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας παρα-
δόξως μετέβαλε γνώμην καὶ ἤρξατο ἐπιμελούμενος τῶν μαθημάτων
του. Τὸ παράδειγμα τῶν συμμαθητῶν του καὶ ἰδίᾳ αἱ ἄτρυτοι προ-
σπάθειαι τὰς ὁποίας κατέβαλον, ἵνα ἐπαναφέρω αὐτὸν εἰς τὴν εὐθεϊ-
αν ὁδόν, κατίσχυσαν ἐπ' ἀγαθῶ.

Ἐστερ' ἀπὸ τῆς ζέστα ποὺ μοῦ ἔσπερνε τὸ θάρρος μου, τὰ λόγια
αὐτὰ ψυχρολουσία. Ὁ δάσκαλος καὶ πάλι καὶ πάντα δὲ μπορούσε
παρὰ νὰ προβάλλῃ ἀποτρόπαιος. Μολαταῦτα ἡ ἀποτυχία δὲ μὲ ἄγγι-
ξε. Ἐποκρίθηκ' ἀλάθευτα σὲ ὅλα τὰ ρωτήματα. Τελείωσε τὸ μαρ-
τύριο. Νικητῆς. Ἐτρεξε ἡ Ὀλγα πρώτη καὶ μὲ παράλαβε. Κ' ἐκεῖ
ποὺ μὲ ὠδηγοῦσε στὸν κύκλο τῶ δικῶν μας, μὲ φίλησε, στὸ μέτωπο
τώρα, καὶ μοῦ εἶπε γελαστή:

— Τί κακός, Θεέ μου, καὶ τί σαχλὸς ὁ δάσκαλός σου! Καὶ τί
κουταμάρες εἶπε γιὰ σένα! Καὶ τί στενοκέφαλος καὶ τί σχολαστικός!
Ἐχεις δίκιο νὰ μὴ διαδάξῃς!

Δὲν μπορούσα τότε νὰ σοῦ ἀποκριθῶ, γλυκειὰ γλυκειά μου ξα-
δερφούλα. Μὰ τώρα, ἔστερ' ἀπὸ πόσου καιροῦ πέρασμα! σοῦ τῆ
στέλνω τὴν ἀπόκρισή μου, ὅπου κι ἂν εἶσαι, ὅπου θρίσκεσαι. Ἐέρω
πῶς ζῆς μακριά, μακριὰ πολὺ ἀπὸ μᾶς, μακριά, σὲ ξένους κόσμους,
ἄλλα κλίματα, γυναίκα καὶ μητέρα. Τάχα νὰ ζῆς εὐτυχισμένη;
Σκορπίζεις τώρα στὰ παιδάκια σου μυριοπλάσια τῆς χάρις ποὺ τὴν
ἔδρεχες εὐεργέτρα στὸ ξαδερφάκι σου; Ἐλλάξανε τὰ χρόνια τὴν
καλοπλάσμενη σου θωριά μονάχα, ἢ μήπως καὶ τὸ βάσανο κάποιας
συμφορᾶς βαραίνει ἀκόμα πιὸ πολὺ, καὶ πιὸ σκληρὰ τὰ χρόνια γέρ-

νει άπάνου σου; "Όπου κι άν είσαι, κι ό,τι κι άν είσαι, ξαδερφούλα μου, μένεις ίδια ή παρθένα του βραδιού που έγυρες άπάνου στο βιβλίο μου για να γευτής από τον καρπό της πρωτόβλαστης μαθητικής μου προκοπής, κεντρισμένης από σένα. Οί στίχοι ένός ρώσου ποιητή, του Τύτσεφ, θα τον ξέρης, μου ξανάρχονται στη μνήμη σαν τον ήχο του ρούσικου τραγουδιού, σαν τό νανούρισμα που κάποτε σε άκουσα να σιγοτραγουδάς:

«Κάτου από τό γλυκοχάραμα της ένθύμησης, την άγκαλιάζω άκόμα την εικόνα σου, την τρισαγαπημένη και την άλησμόνητη, παρούσα πάντοτε και πανταχού, άπαράλλαχτη, άσύλληπτη, σαν άστρο του νυχτερινού ουρανού...». "Ο δάσκαλός μου, καθώς τον κατάλαβες κ' έσύ την ήμέρα που ξετάστηκα, δέν είταν έξαίρεση, κατά την εποχήν εκείνη, μέσα στον κανόνα του κόσμου του δασκαλικού. "Όσοι κρατιούνται από τον κόσμο αυτό, και άγαθοί να είναι και δίκαιοι, σπάνια την προσελκύουν την άγάπη των μικρών τους μαθητών. Μά υπάρχουν και κάποιοι άλλοι δάσκαλοι· εκείνοι και για λιγοστές μόνο στιγμές φανερωμένοι, τους ώφελούν τους τυχερούς που να τους άπαντήσουν ευτυχήσανε· τους ώφελούν όσο δέ φτάνουν να τους ώφελήσουν τά πολυχρόνια μαθήματα του σχολείου. Είμουν από τή φυλή των παιδιών, που, καθώς λέει ένας άγαπημένος μου ποιητής, «τους κάνει να τρέμουν ή ματιά του δασκάλου, δυστυχούν κάτου από τον έσκιο του, δέν έπρεπε να γεννηθούνε, βασανισμένα τά περνούν τά πρώτα τους τά χρόνια...»¹. Τέτοια παιδιά δέν τά μορφώνουν οί κανόνες και τό ραβδί του δασκάλου. Κι όταν οί μητρικές άγκαλιές δέν τά συγκρατούν, έχουν ανάγκη, για την προκοπή τους, να ξεδιπλωθούν άποπάνου τους τά φτερά ένός άγγέλου. Μου παρουσιάστηκες σαν τό Ραφαήλ της 'Αγίας Γραφής, που χάρισε νουφούλα πλούσια στο παιδί και ξανάφερε την όραση στον πατέρα. Μά σά να είσουν κι από τον άγγελο ψηλότερα, μ' ευεργέτησες μ' ένα καλό άκόμα πιο βαθύ. Συμφιλίωσες τον παιδικό μου τό νοῦ με την ιδέα της μελέτης, και δίχως να τό στοχαστής με δίδαξες πώς πρέπει να νικοῦμε και την άηδیان άκόμα, όταν τό χρέος μάς την επιβάλλη. Γιατί κάτου από τον άχαρο τό δάσκαλο μιά χάρη ζή κρυμμένη. Και Γνώση λέγεται.

1888

1. "Ο Sully Prudhomme.